

MIKEPÉRCES HAJDÚVÁROS

Mikepércs, ez a Debrecen közeli falu látszatra nem emelkedik ki az ország hasonló nagyságrendű, s több százával létező településéből. Pedig a falu, akárcsak a többiek, egyedi vonásokat is mutat. Minden településtörténet kiemelkedő feladata az adott hely különleges vonásainak bemutatása. Mikepércs esetében azt találhatjuk, hogy egyik kivételes vonása hajdú mivolta, s mint ilyen, magán hordozza a magyar történelem zivatáros, vészes idoszakkal teljes, de embert próbáló, s felemelő mivoltát. Egészen 1876-ig Biharhoz tartozott, s akárcsak Debrecen, elszakíthatatlan szálak fűzték Bihar síkvidéki részéhez. 1876-ban került az akkor Debrecen székhellyel megszervezett Hajdú megyéhez, amelynek történelmi jogelődje a böszörményi székhelyű Hajdúkerület volt.

Korai okleveles említése figyelmet érdemel. Forrásainkban 1270-ben bukkan elő (Peerch), 1347-ben pedig Egyházatlan Pércs (Eghazatlan Perch) és Egyházas Pércs (Eghazas Perch) formában említik, amely szóhasználat a falu megkettőződésére utal, s biztosan összefüggésben áll a falu birtoklástörténetével. A névhasználat az egyház (plébánia) meglétére, illetve hiányára utal. 1415-ben bukkan fel Mikepércs (Mykeperch) először mai formájában. 1423-ban Bodópércset, 1435-ben pedig Kispércset és Nagypércset említik (Kysperch, Nagperch), amely alátámasztja a birtoklástörténetből feltehető falukettőződést. A Mikepércs szó tulajdonképpen összetétel, amely forrásainkban is jól adathozhatóan Mike és Pércs formájában bukkan fel, s mindkét szó eredetileg személynév, amely a falu egykori birtokosaira utal.¹

A falu sorsa, akárcsak a nagyobb tájegységé, közvetetten a nagypolitika tükrében alakult. A mohácsi csatában (1526) szétesett a középkori magyar állam, s ez a térségünkben Szolnok török kézre (1552) kerültét követően, de különösen Gyula elfoglalása után (1566) nagyon is érzékelhető változásokat eredményezett. Középkori birtoklástörténetében kiemelkedő szerepet játszott a mikepércsi Péchy család², illetve a Szepessiek, akik 1552-ben a köznemesi tulajdonban lévő falu egyik birtokos családja. Sőt, 1552-ben nemcsak Mikepércset, de Bodóházát is birtokolták.³ A ránk maradt középkori határnevek szemléletesen világítják meg az 1526 előtti falu életét. A községet erdő vette körül, amely közvetlenül a falu határában kezdődött. Határa nagy részét

¹ Jakó: 1940. 322–323.

² Makay: 1887.

³ Lukinich: 1918. 146.

is erdő alkotta, szántóföldek valószínűen csak irtott részeken, „kerteken” lehettek. A művelés alá vett területek nagysága, a helynevek tanulsága szerint is a 16. századra jelentősen emelkedett. Fényes Elek szerint „folyóere” három van, a Tekeres, Kondoros és Veker, melyek azonban csaknem minden évben kiszáradnak. Említést tesz 17 salétromfőző „kazán”-ról, azaz salétromfőző üstről, amelynek megléte hadászati fontossága mellett földrajzi adottságokra is utal.⁴

Összességében szép példája az idáig nyúló nyírségi részek erdővel borított, homokbuckákkal tarka településeinek. Településének középkori templomát Szent Péter tiszteletére emelték (1347).⁵

Mint említettük, 1552-ben köznemesi családok kezében volt, s a falunak birtokjogi kapcsolata volt az egri hős, Dobó István családjával is. Ugyanis 1552-ben Pércsy Györgynek 16, Szepe Györgynek 15, Dobó Ferencnek 6 jobbágytelke volt. Bodóházán Szepesi Györgynek pedig 6 portája. 1566 után fizeti a töröknek az adót. A szolnoki szandzsák debreceni náhie 1572. évi adóösszeírásában 21 házat (családfőt) és 1 templomot találunk.⁶

Református temploma karcsú, zsindeyes, négy fiatornyos tornyával messziről hívogató látványosság. Valószínűen korábbi előzményeket felhasználva 1793/95-ben épült. Az Alföldön jellegzetes egyhajós, síkmennyezetű, oldalbejárós toldalékkal épült templom előtt kétemeletes, négyszögű torony áll. A négy fiatoronnyal készült toronysisak az erdélyi református fatemplomok hatását tükrözi. Tulajdonképpen egyidős a körösfői református templommal. 1968-ban a templomtornyot átépítették és újraszindelyezték. A későbbi műemléki helyreállítás során visszaállították az eredeti tűzörfigyelő körüljárót. A templom ékes bizonyítéka – a nyírbátori haranglábbhoz hasonlóan – Erdély szellemi és építészeti hatásának.

Mikepércs hajdújogával kapcsolatban elkerülhetetlen a nagytáj, Bihar és a Partium sorsának 16. s 17. századi áttekintése. Fel kell vetnünk, hogy véletlen műve-e, hogy Bocskai és a hajdúság, itt, e tájon talált egymásra?

Az utóbbi évtizedek, egy évszázad kutatásai a Bocskai-kori hajdúság történetének számos, korábban homályos kérdését tisztázták.

Így mindenekelőtt azt, hogy a Bocskai-kori hajdúság etnikai összetételét illetően ma már tisztán látunk, a kérdéskört megoldottnak mondhatjuk. Míg Takács Sándor még többségükben délszlávoknak⁷ vélte őket, ma már tudjuk, hogy csekély kivételtől

⁴ Fényes:1851.

⁵ Jakó: i. m. 322–323. Rác A.: 2007.

⁶ Nyakas: 2000. 67–75.

⁷ Takács:1900; Takács: 1908a; Takács:1908b; Takács: 1915.

eltekinthetők magyarok és református vallásúak voltak. Ugyanakkor biztos tény, hogy a hajdúság soraiban mindvégig kimutatható egy „rácz”-nak mondott réteg, amelynek eredete kétségtelenül a Balkán fele mutat. Számos jel utal ugyanakkor arra, hogy ez a csoport már a 17. század elejére jórészt megmagyarosodott, s a „rácz” jelzőnek hovatovább nem nyelvi, hanem vallási hovatartozást jelző szerepe lesz. Ráadásul maga az elnevezés (rácz) bizonyos esetekben egyszerűen katonát is jelölhet.

Társadalmi összetételük esetében azonban még mindig több tisztáznivaló van. Egyrészt korábban nemegyszer hangzottak el olyan nézetek, hogy a hajdúk, közelebbről a Bocskai által letelepített hajdúk „nagy része” nem is paraszt, hanem a törökidulások miatt hajléktalanná vált nemes ember volt, míg ellenkező oldalról feltételezték, hogy óriási többségükben a jobbágy-parasztok soraiból kerültek ki.⁸

A kérdéskör annyiban bonyolultabb a fentieknél, amennyivel bonyolultabb volt maga az a társadalom is, amelyben a hajdúság keletkezett. Az egyszerűsítő, eminensen marxista ideológiai befolyás alatt álló történetírás hajlamos volt arra, hogy a feudális társadalmat csak a jobbágy–nemes ellentétpár viszonyában, osztályharcos alapon szemlélje. Kétségtelen ugyan, hogy a feudális társadalom alapvetően a személyi függések társadalma, mégis a servitus–libertas ellentétpárra alapozott megközelítés számos buktatót rejt magában. Először is többféle „libertas” van (*szabad királyi városi, mezővárosi, paraszti, sőt ennek is többféle változata*), amelynek ellentéte, a „servilis conditio”, a „szolgai állapot”, amelyet a jobbágyságra szoktak alkalmazni, de ennek is többféle változata létezik. A magyar középkor egésze folyamán végighúzódtott az az állapot, amely a két sarokpont közötti nagy törések mentén a társadalom széles tömegeit takarta, a félszabadokat, amelyek be sem épültek ebbe a függési rendszerbe, mint például a székelyek, s ezek számát az újonnan beköltöző keleti elemek (kunok, jászok) jócskán tágitották. Az Árpád-kori társadalmunk átalakulásából, a királyi vármegye bomlásából pedig szép számmal kerültek ki olyan kiskisnemesi tömegek, amelyek a nemesi „libertas” valamely szintjén állottak, életmódjukat, gazdaságukat és gazdagságukat, vagyonukat, sőt földbirtokaikat tekintve viszont nem biztos, hogy lényegesen a jobbágyság fölött állottak, ha egyáltalán fölötté voltak.

⁸ Nemesi eredetüket hangsúlyozza a kor történetének kiváló kutatója, Komáromy: 1894, Komáromy: 1898. „a szabad hajdúság tulajdonképpen magvát ... a török hódítás terjedése miatt földönfutóvá lett és koldusbotra jutott nemesek képezték”. Császár Edit ninetelen nemesekből és parasztokból állóknak tartja a hajdúságot [Császár:1932. 67.], Rácz István hajlott arra, hogy döntően jobbágy származásúnak mondja őket (Rácz I.:1960.) Nagy László nem tulajdonképpen nemesi, de nem is paraszt, hanem különböző, fegyverforgatáshoz is értő szabadalmas rétegből származónak tartja. (Nagy:1985. 82–83.) A legújabb kutatások ezt a nézetet erősítik. Czigány: 2004.

S ilyen terület Biharban is szép számmal volt!

Ami konkrétan a bihari kismemességet és a hajdúság kialakulásának összefüggését illeti, több szempont is megfontolandó. Amint fentebb említettük, történeti forrásainkban a hajdúság első említése – korábbi személyneves előfordulásokat nem számítva – 1514-ben, a Dózsa-féle parasztfelkeléssel összefüggésben következett be. S bár Bihar területe a parasztfelkelésben nem játszott központi szerepet, területe mégis kiemelkedően fontos volt, sőt pontosan az a vidék, amelyről a fentiekben szoltunk. Történetírásunk régen túl van azon a nagyon leegyszerűsítő nézeten, hogy a felkelést egyfajta éhséglázadásként kezelje, s abban ma már meglehetősen egységes a vélemény, hogy *az szoros összefüggésben állott mezővárosi parasztpolgárságunk feltörekvő rétegével, de valamilyen formában a magát veszélyeztetettnek érző kismemességgel és más kiváltócsoporthoz is.*⁹

1514 után hamarosan bekövetkezett Nándorfehérvár eleste, majd a gyászos kimenetelű mohácsi csata, s innen számítva történelmileg mérve, de még egy ember életében sem hosszú idő múlva az ország három részre szakadása (1541). Buda török kézre került eleinte csak a Nándorfehérvár Buda közötti Dunamenti vékony csík megszállását jelentette, a Török Birodalom, részben az országban dúló belháborút felhasználva, s az ország egyesítésére tett kísérletekre is válaszul, szüntelen háborúk sorozatával szélesítette ezt a megszállási övezetet, s tette azt folyamatosan olyan táguló ékké, amely az ország testébe fűrődva egyre halálosabb veszedelmet jelentett. Térésünkben az alapvető fordulatot az 1551/52-es várháborúk jelentették, amikor Temesvár és Szolnok török kézre került, s amelyet Gyula 1566-os eleste tett teljessé.

Számunkra mindenesetre *több mint feltűnő*, hogy a török okozta nagy történeti mozgások előtt Bihar és Debrecen térségében (ez utóbbit mindig Biharhoz számították) nagyszámú hajdúság volt. Takáts Sándor is hangsúlyozza, noha ő a hajdúság eredetét a Balkánon keresi, hogy „tudjuk, hogy Debrecen körül mindig sok elegy-belegy, csavargó hajdú lézengett”. S valóban, ha a 16. század derekának fordulatait számba vesszük, úgy azt látjuk, hogy e területről mindig lehetett katonai utánpótláshoz jutni. *Ez lehetett a helyzet már közvetlenül Mohács után is, azaz voltaképpen a magyar hajdúság kialakulásának korai szakaszától kezdve.* A kettős királyválasztás után Ferdinánddal vívott harcai közben nem csupán azért vonult vissza Szapolyai János Debrecenbe, mert 1526-ig földesura volt a városnak, de legalább ily okkal azért is, mert ezen a területen talált legbiztosabb támaszra, ahonnan minden jel szerint leghűségesebb, legmegbízhatóbb, s

⁹ Barta–Fekete Nagy: 1973.

egyben legvakmerőbb katonái, a hajdúk toborzódtak, akiket Szerémi György előszere-
tettel kapcsol össze a nagyállattartással is. Úgy látjuk, hogy a fent leírt társadalomszer-
kezeti és történeti okok miatt ez nagyon is érthető fejlemény volt.¹⁰

A hajdúk egyébként Szapolyai pártján állottak. Maga Ferdinánd király írja, hogy
jó lenne mellőle a hajdúságot eltántorítani.¹¹ Fráter György – a magyar katonaságnak e
lelkes barátja és védője – 1542-ben a magyar gyalogosok toborzásáról a király követei
előtt azt nyilatkozta: „*csak a Tiszán túl 25 ezer jó magyar gyalogost lehet szerezni*, még
pedig jól ruházottakat, akiknek jó kardjuk, puskájuk, pajzsuk, baltájuk vagy kopjájuk
vagyon. Ezek csodadolgokat fognak művelni...”¹²

A hajdúvezérré lett egykori szegedi főbíró, a Szegedről Debrecenbe menekült
Tóth Mihályt, mint szabad hajdút „a debreceni és nyírségi hajdúk hadnagyukká válasz-
tották”. Amidőn Tóth Mihály akciót szervezett Szeged felszabadítására „a *Debrecen
vidéki és nyírségi hajdúk*” közül 5000 fő sorakozott mögé. Tóth Mihály és társa Nagy
Ambrus szegedi vállalkozásáról, s benne a hajdúk szerepéről az elfogulatlan, vagy
egyébként nagyon is elfogult Aldana spanyol zsoldosvezér, az 1551/52-es várháborúk
fontos szereplője is megemlékezett. Leírása egyértelműen kiemeli a hajdúk hadrafog-
hatóságát, katonai erényeit, s azt, hogy halálmegvető bátorsággal törtek rá a törökre,
akiket meg is futamítottak. A tudósítás így folytatódik: „Bakics Péter a hajdúival ez-
alatt meg a pontosan szemközt lévő, két török svadronra támadt rá, s szétzilálván a
soraikat, megfutamította őket. Aldana ugyanakkor a vértések élén a pasa osztaga ellen
indult rohamra, s mindent elsöpört; amit nem fedeztek a szekerek. Megkaparintották
a török legfőbb zászlaját is, s ezzel a fogással menekülésre kényszerítették valameny-
nyiüket, mindössze négyszáz lándzsás maradhatott ott, kik mind a pasa köré gyűltek.
S minthogy „minden szárnyon a mieink diadalmaskodtak, egyszeriben elvesztette a
fejét a hadnép, s a magyarok kapzsisága és fegyelmezetlensége miatt akkora zűrzavar
támadt, amekkorát még nem látott a világ...”¹³

Az igazsághoz tartozik, hogy a Szeged visszafoglalására indított hadi vállalkozás
valójában vakmerő tett volt, s hogy mégis meglepő részsikereket ért el, az jórészt a

¹⁰ Szendrey: 1980, Szendrey: 1981.

¹¹ Takáts: 1908b. 12.

¹² Uo. 20.

¹³ „... a török a legderekből és legtapasztaltabb katonáit szedte össze a váraiból abba a seregbe, azoknak
mind díszes szerszámmal ékített, pazar lovuk volt, nemkülönben pompás ruházatuk, s midőn az össze-
csapás-
nál és az üldözéskor jó hétszázuk elesett, szanaszét szaladtak a mezőn a lovaik, mire a huszáraink felbomlott
sorokban, egymás hegyén-hátán a paripák után iramodtak – tudniillik azt hitték, hogy az ellenség mind egy
szálal ott vészett vagy elmenekült –, úgyhogy egy-egy kósza ló nyomában tizenöt huszár is nyargalt.
Másképp a hajdúk sem voltak restek: ők a holtakra vetették magukat, s kifosztván őket, elvágtattak a zsák-
mánnyal, nehogy elvegyék tőlük a huszárokat, kikkel is esküdt ellenségeik.” Szakály: 1986.

hajdúknak köszönhető. A leírásból az is egyértelműen kiderül, hogy a veszedelmet a későbbben is gyakran előforduló baj, a zsákmányszerzés, és az ebből bekövetkező fegyelmetlenség okozta. Mindenesetre tény, hogy a Nagyvárad–Debrecen tájáról toborzott hajdúk már ekkor rendkívüli harci értékről tettek tanúbizonyságot.¹⁴

Mint ahogyan az sem lehet a véletlen műve, hogy Varkocs Tamás váradi főkapitánynak, bihari főispánnak ötezer hajdút sikerült zsoldba fogadni Lipppa megvívására, s Losonczi István, Temesvár védője is a Debrecen vidéki hajdúkat szándékozott zsoldba fogadni, s erre az ostrom alatt nagy szükségében eredményre ugyan nem vezető kísérletet is tett, egy felmentő hajdúhadat ugyanis összegyűjtött, de azok a várba már nem tudtak bejutni.¹⁵ Ez viszont nem rajta, s nem is a hajdúkon múlt.

Nézzük, mit ír e korszakról az a hajdúkerületi emlékirat, amely az Origo et Status nevet viseli, s amelynek kiadási évét nemrégiben 1821-ben sikerült megállapítani.¹⁶ Maga az emlékirat latin nyelvű, alapvető célja a Hajdúkerület sérelmeinek az orvoslása az országos főhatóságok és a magyar rendek előtt. Ebben az értelemben tehát nem történeti, hanem jogászai munka, de a feudális kor jogtörténeti gyakorlata szerint fontos történeti forrásanyagra támaszkodik. Egyébként ez a munka a magyar hajtó szóból eredezteteti a magyar hajdú szavunkat, amely eredeztetés a magyar történetírásban, az általunk említett adatot nem ismerve, közel száz év után hosszas vitákat váltott ki.

Origo et Status című hajdúkerületi emlékirat sorra vévén a hajdúkra vonatkozó országgyűlési végzéseket, a következőket állapítja meg. „A hajdúk név alatt azokat a *fegyveres embereket értették, nemeseket és nemnemeseket, és különösen a gyalogoskatonákat*, akik nem sokkal az áldatlan Mohácsi vereség után az ország minden részéből, amely állva tudott maradni, azzal a céllal gyűltek össze és keltek fel, hogy ne csupán önmagukat és uraikat, de még szomszédaikat is megvédjék az ellennel szemben; így tehát önmagukat előbb fel akarták áldozni a közjóért, de amikor minden szabályzat, irányítás és fegyelem nélkül maradtak, az emberi romlottság mértéke szerint kihágások és különféle gyarlóságok bűnébe estek...”.

Ezért „az 1557. évi 23. cikkelyben a hajdúk ilyenféle tevékenysége ellen elrendeltetett, hogy a hallatlan gáztatások és méltatlanságok kiirtása érdekében amellyel, ami az ilyen emberekről eddig elterjedt, derüljenek ki az azok által elkövetett gonoszságok, a bűnösök kapják meg megérdemelt büntetésüket, sőt, ha az urakról és nemesekről és más tisztekről kitudódik, hogy efféle martalócokat tartottak vagy tartanak, és az ilyen

¹⁴ Vö. Czimer: 1891. 262.

¹⁵ Uo. és Czimer: 1893.

¹⁶ Nyakas: 2003. 30–31. Első magyar fordítása uo.

gaztetteket büntetlenül hagyták, akkor, miután ez az információ (a hatóságok) tudomására jutott és igaznak bizonyult, ők is hosszú peres eljárás nélkül, törvényes módon ugyanazzal a büntetéssel lakoljanak, mint amit a gonosztevők kiérdemeltek.”¹⁷

Az emlékirat a hajdúk lakhelyére vonatkozóan közelebbi adatot nem említ ugyan, de azt állítja, hogy származásuk szerint nemesek és nem nemesek, valamint azt, hogy a szerencsétlen kimenetelű mohácsi csata után komoly részt vállaltak az ország védelmében, de nagyon sokféle emberi gyarlóság következtében az országgyűlésen megrendszabályozásukra intézkedéseket kellett hozni. Az 1557. évi törvénycikk az első, amely 1514 óta a hajdúkról emlékeztet tesz, méghozzá abban az értelemben, hogy a végvárakban szolgáló és egyéb helyeken lévő hajdúk kilengései szűnjenek meg, s egyben megtiltotta azt is, hogy egyesek hajdúkat tartsanak szolgálatukban. Ilyen és efféle törvénycikkek a későbbiekben is születni fognak, elsősorban a 15 éves háború dűlősei alatt. Kérdés, miért került a hajdúság ügye országosan is kiemelt figyelem középpontjába?

Valószínűen azért, mert számuk lényegesen megszorodott, s immár nem tudtak rendes katonai szolgálatban elhelyezkedni. Temesvár, Lippa és Szolnok török kézre kerülése miatt a török hódoltság jelentősen kiterjeszkedett, s ez a térség életében, hatalmi viszonyaiban alapvető változásokat okozott. Hozzátehetjük, a helyzetet tovább rontotta Gyula török kézre került 1566-ban.

Fel kell vetnünk, hogy Mikepércs, mint köznemesi tulajdonban lévő hely valamilyen formában hajdúkibocsájtó helynek bizonyult. Valószínűsíti ezt a feltevést, hogy a bihari hajdútelepítések történetét vizsgálván nagy valószínűséggel mondható, hogy a kiváltságolt hajdúvitézek vagy maguk is korábban már helybeliek voltak, vagy pedig valamilyen formában környékbeli helyekről származtak.¹⁸ Feltűnő, hogy Mikepércsen érintett volt az a Csukat Lénárt, aki a jelek szerint Csukat Péter bajomi kapitány fia, s akit 17. századi forrásunk „nánási”-nak mond.¹⁹ A hajdúkkal való kapcsolata tehát tényleges, bár ennek mikéntjét nem tudjuk megmondani. Csukat Péter János Zsigmond táborában tűnik fel, amikor Szulejmán táborában, Nándorfehérváron 1566-ban megmenti a magyarok becsületét. Bethlen Farkas leírása szerint ugyanis birkózásban,

¹⁷ Az 1557/23. tc. A király vagy helytartója, azokat a hajdúkat, a kik a véghelyekből rablásokat követnek el, vagy a kik a rablásra okot szolgáltatnak megbüntesse. CJH

¹⁸ Vö. Nyakas: 2006.

¹⁹ MNL MOL F 1 – Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára – Libri regii – 11. kötet – 140–141b. „quarum primarum Egregy Leonardus Csukath de Nanas, pro Sexcentis florenis hungaricalibus de praesenti currenti et ? monetarum totales et integras Portiones ipsorum possionarum in praenotata Possesioni Mike Percz in Comitatu Bihariensi existenti litteras ipsos optimo juri concernenti...”; MNL HBML MUO. 103. A váradi káptalan okirata: „Egregy Leonardus Csiukat de Nanas ... pro Sexcentis florenibus hungaricalibus...”

vitézi fitogtatásban a törökök híres birkózóját földhöz csapta. Ezért „Pétert pedig a jól és vitézül elvégzett munkáért pompás adományokkal halmozta el, majd a Magyarországon nagy kiterjedésű és termékeny szántófölddel rendelkező Bajom várát és a szomszédos falvakat neki adta; hogy azok nemzedékek során át örökre és háborítatlanul az övéi legyenek. Ezenfelül egy címet is adományozott, amellyel őt és utódait megneemesítette: ez egy földre terített törököt ábrázolt, akin egy magyar ül és öklével fenyegeti.”²⁰

Arról a Csukat Péterről van szó, aki Báthory István lengyelországi seregében (1579), a polocki harcokban is kitüntette magát.²¹ Később fontos szerepet játszott az 1594-es kolozsvári kivégzésekben, amikor Báthory Zsigmond a hozzá hű katonai vezetők segítségével leszámolt a törökös párttal. Azonos a Szamosközy által említett Csükör Péterrel, aki a belényesi hegyekben elfogta a menekülő Gálffy Jánost. 1594-ben annak az őrségnek az egyik parancsnoka volt, amelyik lefogta az urakat.²² Hasonló sorsot futott be az a Barmos István, aki a közeli Derecskén kapott birtokot Báthori Istvántól, s ugyancsak az oroszországi hadjáratban való részvételért. E két bihari család szereplése Báthory István hadseregében, s az oroszországi harcokban való részvételében mélyebben el kell gondolkodtasson bennünket. Mindenképpen arról a jelenségről van szó, amely katonáskodó, fegyverforgató katonaság jelenlétét feltételezi a Partiumban, közelebbről Biharban. Hiszen Derecske nemsokára ugyanolyan hajdúváros lett, mint Mikepércs.²³

A hajdúnánási Csuka családban ugyanis szájhagyomány élt arról, hogy ők a 16–17. században nagy szerepet játszó *Csukath Lénárt* bajomi és váradi kapitány leszármazottai volnának. A Csukathoknak a Tiszántúlon, Biharban, Szabolcsban és Szatmárban feküdtek a birtokaik. A családi legendárium szerint Csukath Lénárt és Péter ezeket a birtokokat Bethlen Gáborhoz való hűtlenségük következtében elvesztették, s azt Csukath Lénárt csak úgy kapta vissza, hogy halála után az erdélyi fejedelemsre szálljanak a birtokok, s a családot magvaszakadtnak tekintik. Ez be is következett, a család Szatmár megyébe költözött és teljesen elszegényedett. Már Csuka Mihály, a Sámuel apja

²⁰ Bethlen: 2002. 288–289. Vö. Molnár: 1992. 121.

²¹ Vö. Veress: 1918.

²² Szamosközy: 1880. 26., 45. A másik helyen Szamosközy is Csukat Pétert említ, mint ahogyan Bethlen Farkas is a belényesi eseményekkel kapcsolatban.

²³ Báthori István közöletlen adománylevele magyar fordításban: „... *hűséges szolgánk és kiváló híviünk, Barmos István, udvarunk familiarisának hűségét, amelyet felségünk felé mind erdélyi fejedelemségünkben, mind lengyel királyságunkban, leginkább pedig Polock, Zawolowce és Wewel ostromakor tanúsított, mely várakat a Moszkvai Nagyhercegségtől, ... az elmúlt napokban fegyvereinkkel hatalmukba visszaszereztünk, ... egy teljes, egész telkes birtokot Derecske nevű birtokon, ezzel együtt ugyanott nemesi házat azaz kúriát, mely Bihar vármegyében fekszik, ... az említett Barmos Istvánnak ... adományoztuk, ajándékoztuk és juttattuk.*” Grodnó, 1580. dec. 4. MNL OL EL Rep. 33. F. D. No. 234.

nemességigazolási pert folytatott, hogy Nánáson biztosítsa a család részére a Szatmáron még élvezett nemesi kiváltságokat.²⁴

A mikepércsi hajdútelepítés valamilyen formában összefüggésben állott a második hajdúfelkeléssel. Bár a második hajdúfelkelés kirobbanásának igen összetett okai voltak, aligha tévedünk, ha a döntő mozzanatot a kiváltságolt hajdúk ellen indított általános támadásban jelöljük meg. A második hajdúfelkelés Debrecen térségében robbant ki 1607 októberében, s szervezői azok a hajdúkapitányok voltak, akik Debrecenbe húzódtak be, mindenekelőtt Nagy András, Számy (Zámy) György, Elek János, Kovács István és Sárközy Gergely.²⁵ Eleinte azok a hajdúvitézek csatlakoztak a mozgalomhoz, akiket adományos birtokaik elfoglalásában akadályoztak, mindenekelőtt azok, akik Kállóban és Hadházon szándékoztak letelepedni. A későbbiekben csatlakoztak azok is, akiknek nem voltak ilyen gondjaik, sőt a felkelés bázisát gyarapította az a mintegy húszezer főre tehető tömeg, amely a Bocskai-féle kiváltságolásból kimaradt.

A felkelés szervezője és katonai vezetője, egyben legnagyobb tekintélyű embere kétségtelenül az a *Miskolci Nagy András* volt, aki már a Bocskai-szabadságharcban is szerepet játszott, de akinek igazi fénykora ekkor kezdődött. Nemsokára ugyanis döntő szerepet játszott Báthory Gábor erdélyi fejedelmi trónra ültetésében, s aki ezért a fejedelem kedvelt embere, udvari tanácsosa, mezei hadainak főkapitánya lett, többek között „kövárás” úr, aki a fejedelem adományából a hatalmas bajomi uradalmat mondhatta magáénak. Tragikusan alakuló további sorsával e helyen nem áll módunkban foglalkozni.²⁶ A hajdúfelkelés sorsának alakulásába ekkortájt újabb hatalmi tényező kapcsolódott be; a mérhetetlen vagyonnal rendelkező, fiatal, életerőtől duzzadó, ambíciós Báthory Gábor, a későbbi erdélyi fejedelem, aki Erdély trónjának megnyerését döntően a hajdúknak köszönhette. Báthory 1607 elején ugyan még csak tizennyolc éves fiatalember, de már maga mögött tudhatta a Bocskai-szabadságharc politikust érlelő időszakát. Előnyére vált, hogy a nagy múltú és nagyhírű főúri-fejedelmi dinasztia

²⁴ Varga A.: 1971. Az általa használt forrás: *Varga G.* 1882. 60-63.; MNL HBML Hajdúkerületi iratok 1822. évi fasc. 5. No. 2. sz. és ugyanott: Káptalani és magyar levéltárakból kikért oklevelek kivonatai: 63., 96., 134., 146. és 282. sz-ok. Ez oklevelek szerint Csukath Lénárt és Péter birtokai a következők voltak: Püspökladány, Nádudvar, Hegyes pusztá, Bigács, Bajom, Tóthtelek, NagykérMacs, Gáborján, Tóthfalu, Téglás, Hadház, Sámson, Szatmárnémeti, Kiszadány, Arany-Zaba, Hodos teljesen vagy részben. Zálogtulajdonos volt Csukath Lénárt Hortban (ma pusztá a balmazújvárosi határban Nagyhort és Kishort néven) Kisszoboszlóban és Szigetben.

²⁵ Nagy András hajdúkapitány Rhédey Ferenchez. Közli: Komáromy: 1900. évf. 422-424.; Forgács és Dóczy Rákóczyinak a hajdúmozgalomról. Kassa, 1607. nov. 9. EOE .V. k. 554.

²⁶ Vö. Komáromy: 1894. A bajomi uradalom egyébként akkor a következő helyekből állott: Derecske, Zám, Szovát (részben), Bajom (részben), Rétszentmiklós (részben), Nagyrábé, Tetétlen, Szerep, Bagos, Ohat, Csege. Dancsháza. Püspökladány, Nádudvar, Csépany, Balkány, Kemény, Okány. Egyek. A vár történetére: Szűcs: 2008. Vö. Módy: 1973.

első számú képviselőjének számított, akihez 1607 elején ráadásul Bocskai személyes hívei közül olyanok is csatlakoztak, akik kiváló személyes adottságokkal rendelkeztek; így például Imreffy János és Bethlen Gábor, a későbbi nagy fejedelem. Báthory Gábor és hívei eleinte a kivárás taktikájához folyamodtak, s szemmel láthatólag arra törekedtek, hogy a politikai fejlemények ne ériék őket váratlanul. Nyilvánvaló céljuk azonban kezdettől fogva Erdély trónjának megszerzése volt.²⁷

A nagyra törő fiatal arisztokrata Debrecenben, 1608. február hatodikán kötötte meg formálisan is a szövetséget a hajdúvezérekkel.²⁸ Ezt megelőzően a főkapitányok február ötödikén Báthory Gábor elé olyan feltételeket szabtak, amelyek egyenrangú felek egyezkedésére utalnak.²⁹ Többek között megkívánták, hogy „Nagy András, urunk ő nagysága után” a második ember legyen a fejedelemségben, s mivel pedig, *atitulus jövedelem nélkül semmi*, méltóságához illendő; jósággal is akarjuk, hogy ő nagysága az mi megnevezett Generálisunkat megajándékozza”. Kikötötték azt is, hogy Nagy András székhelye Váradon legyen, amely közismerten a fejedelemség legerősebb határvára volt, és annak kapitányságát is, jövedelmével és igazságával” bírja. Nagy András helyettese, Elek János számára is hasonló juttatásokat követeltek, s ragaszkodtak hozzá, hogy a fejedelem „kövárás” úrrá tegye, s főgenerálisunk halála után a fő generálisság is ő kegyelmére szálljon”. Lényeges feltétel volt, hogy a hajdú főtiszteket, kik „kapitányságot viselnek”, a leendő fejedelem rangjukban továbbra is megtartsa, és „az végekben szép módgyával kit imide, kit amoda rendeltessen illendő fizetéssel”, s a közönséges hajdúvitézeknek is illendő fizetést adjon. Ugyancsak kellő jutalmat kötöttek ki a hadnagyoknak és a „tanács uraimnak”. Az egyik leglényegesebb feltételük azonban az volt, hogy „az közönséges vitézek Váradtól fogva Ecsedig és Kállóig” telepíttessenek le, mégpedig oly módon, hogy mindegyiknek „nemzetségről nemzetségre állandó és szabadságos hely adassék, hogy az mikor az szükség kívánja, az ország szükségére hamarsággal fel vétessenek”.

Ebbe a sorba illik a mikepércsi hajdútelepítés, hiszen közvetlenül a várkonyi egyezség és a hajdúfelkelés leszerelése után született, s eleget tett annak a követelménynek, amely szerint a hajdúvitézeket meg kell jutalmazni, s „Váradtól fogva Ecse-dig” letelepíteni.

Báthory Gábor fejedelemsége legkezdetén juttatta birtokhoz a mikepércsi hajdúkat, s így mindenképpen beleillett abba az egyezségbe, amely a hajdúvitézek és Báthory Gábor között a második hajdúfelkelés leszerelése után kötöttet.

²⁷ Máig kitűnő életrajza Szilágyi: 1867. Legújabb: Nagy: 1988.

²⁸ EOE. V. k. 570–574.

²⁹ A hajdúk Báthory Gábor elibe föltételeket szabnak. Debrecen, 1608. febr. 5. Komáromy: 1900. 438–440.

Tamásiba Báthory Gábor 1608. május 7-én Kolozsvárott kelt levelének erejével telepítette át „a nemzetes és nemes Bekeny István kapitány, valamint az ő vezetése alatt álló 100 hajdút, akik korábban „Kereztzeg”-en (Körösszeg) laktak.

Báthory Gábor erdélyi fejedelem tehát közvetlenül a Tamási telepítés után, immár Gyulafehérvárott erdélyi fejedelmi hatalmának birtokában, 1608. május huszonhatodikán kelt levelének erejénél fogva „egész és teljes hat elhagyott jobbágytelkünket, Mike perch nevű elhagyott birtokunkon, amelyek a néhai nemzetes Zekely Jakab magjának kipusztultával reánk (szálltak) és fejedelmi jogon adományunkká lettek”, a „nemzetes és vitézlő Rosa Pál helyettes kapitánynak, Kovacz Péter kapitánynak, Bako Gergelynek és Kozoros Miklósnak adományozta, összes hasznaikkal és bármely tartozékaikkal együtt. A nevezett hajdúvitézek Szilassy János kapitánysága alatt állottak. A korponai kiváltságlevélben is szereplő Szilassy [Zilasi] János itteni letelepüléséről a forrás nem tesz említést.³⁰ Mindenestre feltűnő, hogy Szilassy János kapitánysága alatti katonák, akiknek tulajdonképpen a nagyhajdú városok területén kellett volna letelepülni, immár visszatérően bukkannak fel a Biharban telepítettek között. Ilyen település volt például Régen, Ürögöd, de Szilassy maga egyéni adományként megkapta Hencidát is. További kutatási témaként jelölhető meg az a problémakör, hogy Biharban a hajdútelepítéseknél bizonyíthatóan a nagyhajdú adománylevélben szereplő, s 1605. december 12-én Korponán szabolcsi birtokokkal megjutalmazott hajdútisztok is kiemelt szerepet játszanak. Így nemcsak *Szilassy János*, de *Szénássy Mátyás*, *Chomaközy András*, *Elek János* hajdúival is rendszeresen találkozunk, s maguk a nevezett hajdútisztok is szép számmal nyertek egyéni nemesi jogon birtokokat Biharban, elsősorban Belényes környékén. Sőt, a hajdútelepítésekben szerepet játszott egy-egy szabolcsi hajdúváros hajdúsága is, mint pl. Tépe esetében a Hadházi szarmazóknál láthattuk.

Mikepércs esetében tehát arról van szó, hogy *Báthory Gábor* Székely Jakab (személyéről közelebbit nem tudunk) magvaszakadtával, tehát családja kihalásával, a fejedelmi trónra háramlott mikepércsi jobbágytelkeket adományozta a fenti hajdúvitézeknek, tehát Rózsa (Rosa) Pálnak, Bakó Gergelynek és Koszorús Miklósnak. Nemesítésről Mikepércs esetében megint csak nem esett szó, de a fentiekből egyértelmű, hogy a letelepítettek nemes személyeknek számítottak, s a jobbágytelkek nemesi természetű javakká, gyakorlatilag kuriális telkekké alakultak át. A nevezett telkeket minden szolgáltatás alól mentesnek nyilvánították. Az oklevél „nemes és nemzetesnek” nevezi Rózsa Pált, s figyelemre méltó, hogy a mikepércsi adománylevélben szereplő

³⁰ Szendrey: 1981; MNL OL F 1 Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára – Libri regii 8. kötet - 205 –205b.

Kozoros Miklós néhány nappal korábban, 1608. május 23-án kapott egyéni nemesítést Báthory Gábortól, tehát az adománylevél keltének (május 26.) pillanatában már „tényleges” nemes embernek számított.³¹ A Mikepércsre telepített hajdúk Báthory Gábor szemében komoly tekintélynek számítottak. Amikor Báthory Gábor a hajdúmozgalom végleges megnyerésének reményében saját családi birtokát, Böszörményt elcserélte a kállói hajdúvitézekkel, a böszörményi birtokba iktatáson *Nagy András hajdúgenerálison, a fejedelem első tanácsosán és mezei hadainak főkapitányán kívül többek között ott volt Rózsa Pál és Koszorús Miklós is, mint ahogyan Szénássy János is, akinek kapitánysága alatt állottak.*³² A mikepércsi hajdúvitézek tehát Báthory Gábor bizalmi embereinek számítottak.

Bethlen Gábor fejedelemsége alatt újabb fejlemények következtek. A korábban feltételezett újabb telepítési hullám nagyon könnyen lehet, hogy csak az ott élők jogainak az elismerését s újabbak kiváltságolását jelentette. Bethlen Gábor oklevele ugyanis, amelyet a váradi káptalan adott ki, hivatkozik „a mi hűséges hívünk”-re, „nemes és nemzetes és vitézlő Bakos Gergely”-re, a mi mezei katonáink hadnagyára, Mikepércsen lakóra, és Szabó Mihályra, ugyanannak a Mikepércs városnak az esküdtjére.³³

Amennyiben Bakó (Bako) Gergely és Bakos Gergely ugyanaz a személy, ami könnyen elképzelhető, akkor a két telepítés, a két kiváltságolás között személyi kapcsolat is van. Amennyiben nem egy személyről van szó, akkor is a nevezett kiváltságolt helyben, tehát Mikepércsen lakó, és az ottani hajdúk hadnagya. Bethlen Gábor oklevele tulajdonképpen törvényesíti azt az állapotot, amely már kialakult. Az okleveles anyagból kitérünk a nem egyszerre érkező hajdúk közötti feszültség, s a birtokbaiktatás nehézsége. *Rácz István* szerint ekkor hetvenöt hajdú települt Mikepércsre,³⁴ *Szendrey*

³¹ Nemeslevele: „A Legfényesebb fejedelemúr, Bathori Gábor, az előbb irt Kozoros Miklóst; valamint mindkét nembeli összes örökösüket és utódaikat megnesímítette. Ennek jeléül ezt a címert, vagy nemesi jelvényt; ti. kék színű katonai pajzsot, amelynek mezejében vagy síkjában teljes nagyságában egy zöld ruhába, sárga csizmába öltözött férfi látható, amint hüvelyéből kihúzott kardot suhogtat. A pajzs fölé zárt katonai sisak van helyezve, amelyet drágakövekkel és gyöngyökkel illően díszített királyi korona fed, ahonnan (kiemelkedő) emberi jobbkar rózsacsokrot látszik tartani. A sisak csúcsáról pedig különböző színű szalagok vagy pántok veszik nagyon szépen körül és ékesítik magának a pajzsaknak peremeit vagy széleit, ahogy-mind-ezeket- (stb.) Megfontolt lélekkel és biztos tudásunkkal meg bőkezűségünkkel az előbb említett Kozoros Miklósnak, valamint mindkét nembeli összes örökösének és utódainak kegyesen adtuk, adományoztuk és juttattuk. Kelt Gyulafehérvár városunkban, május hó 23. napján, az úr 1608. évében.” Szendrey: 1971.

³² Nyakas: 1984. 63–64.

³³ „Nos Gabriel etc. Memoriarum commendamus tenore presentium etc. Quod fideles nostri Egregij Nobile sac Strenuū Gregorius Bakos Ductores militum nostrorum Campestrum in oppido Mike Percz commorantes Michæle Szabo Juratus eius di oppidi Mike Perch” MOL Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára - Libregii – 11. kötet. 140–141. Nagyvárad, 1615. máj. 31. (Datum feri approxima post dominica mepiphaniæ Anno Domini Millesimo Sexcentesimo decimoquinto.)

³⁴ Rácz I.: i. m.124.

István mintegy nyolcvan vitézzel számol.³⁵ A korabeli oklevelekből kitűnik, hogy formálisan vásárlásról is szó van, azaz a hajdúvitézek földjüket pénzért veszik meg az ott érintett tulajdonosoktól. Így fizetnek például hatszáz magyar forintot folyó pénzben a fentebb említett Csukat Lénárdnak.³⁶ Ez a gyakorlat Bihar megyében, a hajdútelepítések esetében korántsem volt egyedi, ez történt például Sas esetében is, de a szabolcsi, némileg más jogállású hajdúvárosok esetében is felvetődött, mint például a böszörményi cserelevélnél 1609-ben. A tényleges fizetésről, ha egyáltalán történt ilyen, s annak részleteiről semmit sem tudunk. Mindenesetre tény, hogy Bethlen Gábor Mikepércsen lakóknak mondja a megjutalmazott hajdúvitézeit, s maga az oklevél káptalani átírásban ránk maradt változata is a címében viseli, hogy az tulajdonképpen megegyezése Mikepércsről a hajdúkkal.³⁷

Szendrey István közreadta a mikepércsi hajdúk névsorát. E szerint Bakos Gergely kapitánysága alatt a következő vitézek állottak: Szabó Mihály, Váradi Kérchy István, Szenasi János, Kazdagh Péter, Makai István, Olthomany András, Kis, másként Szenasi István, Deák Ferenc, Pak Mihály, Somogi Benedek, Nagy Lőrinc, Chyete Imre, Nagy Pál, Balogh György, Szilagy János, Kis István, Bakóczi Menyhért, Kis János, Kovach Balázs, Varadi Nagi Jakab, Katona Balázs, Nagi Ambruzs, Balogh Mátyás, Dobozi Bálint, Thuri János, Horvath Benedek, Nagy Imre, Parlaghy Ferenc, Végh Mihály, Reöth János, Haydu Antal, Sándor Antal, Oláh János, Harmathy János, Borbely Ambruzs, Almassi (így), Szűtz András, Nagi Péter, Haydu Gáspár, Bekessi László, Bachio Péter, Tiszaj István, Pazar Miklós, Szenasi Tamás, Gelei István, Heghedeős Gáspár, Thuri Máté, Kemechei Mihály, Kechkemethi Máté, Antal Gáspár, Doczi István, Szilagy István, Teők Mihály, Nagy Imre, Bachio András, Teők István, Meszaros György, Szatay István, Teöreők Mihály, Nagi, másként Chionka György, Payar Mihály, Szilagy Péter, Nagi Jakab, Váradi Mihály, Jeremias (?) István, Nagi Pál, Kis Márton, Kenyeres Gergely, Buza Marton, Meszaros György, Lovas Tamás, Szekelj András, Horvath István, Balogh András, Kozák Menyhért, Vas István, Nagi István, Herpaly Péter, Szenasi Péter, Zeghedi Ferenc. A rendkívül rossz állapotban lévő oklevél tartalmaz még kb. hat-nyolc olvashatatlan nevet. A névsor érdekessége, hogy a nevek alapján utalás történik Váradra, Herpályra, s más olyan helyekre is, amelyek kapcsolatban állottak a hajdúkkal. Ez a névsor a váradi káptalan által 1644-

³⁵ Szendrey: 1971. 104.

³⁶ MNL HBML MUO.103. A váradi káptalan okirata: „Egregy Leonardus Csiukat de Nanas ... pro Sexcentis florenibus hungaricalibus...”

³⁷ „Consensus super Mike percz, pro militibus Campestris” MOL Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára – Libríregii – 11. kötet – 140–141.

ben kiállított oklevélben maradt ránk, így tehát a Mikepércsen akkor élő hajdúk névsorának is tekinthető, így mintegy összegzi az akkor és ott élő hajdúvitézeket. Sajnos a ránk maradt oklevelek nagyon rossz állapotban vannak, egyértelmű olvasatuk nem lehetséges. Annyi mindenestre bizonyos, hogy Bethlen Gábor Kolozsvárott, 1615-ben egyéni nemeslevelet is adott.

Tulajdonképpen ma rendelkezésünkre áll az eredeti, Báthory Gábor-féle telepítőlevél káptalani átirata, Bethlen Gábor telepítő levele és nemesítő levele, a váradi káptalan 1616. évi oklevele a fentiekről, illetve a váradi káptalan már említett 1644. évi átirása.³⁸ Új információkat szolgáltat az 1616. évi káptalani irat hátoldali megjegyzése, amely szerint Rósa Pál ekkor debreceni lakos, Koszorús Miklós pedig Szoboszlón él. A fenti adatok tehát ténylegesen bizonyítják azt, hogy a letelepedett hajdúk első generációjában nagy volt a belső vándorlás, s hogy a bihari hajdúvárosok és a szabolcsiak között nem volt érdembeli jogállásbeli előny, s ezért az oda-vissza történő áttelepülés könnyen értelmezhető.

Akárhogy is történt, Mikepércs hajdú kiváltsága megerősödött, s a várost mindig együttesen vették számba a többi bihari hajdúteleppel. Katonáskodásukat a bihari hajdúvárosok kötelékében teljesítették, s együttesen a váradi vár főkapitányának voltak alárendelve. Egy 17. század végi leírás szerint a váradi vár bástyájáról elhangzó három agyúlövés elhangzásakor kellett fegyverbe vonulniuk.

A nagy pusztulást számukra is a Szejdi járás, illetve Várad török kézre kerülté jelentette. Teljes pusztulás azonban mégsem következett be, hiszen az 1692-es összeírás az Erdélyi Törvénytár által megnevezett húsz hajdúváros közül lakottan találja Bagamért 7, Bagost 12, Berettyóújfalu 50, Derecskét 32, Félegyházát 16, Kabát 26, Konyárt 15, *Mikepércset* 12, Sárándot (Bakó-) 8 családdal. *A török korban is őrzött autonómiát azonban a bécsi udvar politikája veszélyeztette.*

A kamarai összeírás a hajdú mezővárosoknál mindenütt közli, hogy *a keresztény időben*, vagyis Várad török kézre jutása előtt csupán fegyverrel szolgáltak az erdélyi fejedelemnek, viszont adót nem fizettek, és más terheket sem viseltek. A török ezt már nem vette figyelembe, hanem Várad elfoglalása után terméstized, különféle adományok beszolgáltatására kötelezte őket, s a helység népességének arányában készpénzben megállapított összegű évi taksa fizetésére. Földjüket „nemesi telek”-nek (nobilarius sessio) mondják.

³⁸ MNL HBML MUO 103. 1–2., 105., 106., 152. A fenti oklevelek korábban kétségtelenül Mikepércs tulajdonában voltak, s a korábbi kutatók azokat még együtt láthatták. Az új levéltári rendszerben ez az iratok közötti kapcsolat megszakadt.

*Várad visszavétele nem jelentette a bihari kishajdú városok egykori jogainak helyreállítását.*³⁹ Általános elvként fogalmazták meg, hogy a visszafoglalt országrészen mindazokat a jövedelmeket, amelyeket a török élvezett, a császár javára is szedjék be. Ezt az utasítást megkapta az újszerzeményi területekre kinevezett minden kamarai hivatalnok, amelyet a hajdúvárosokra is vonatkoztattak. Ezért kutatták nagy előszeretettel az összeírók, hogy török időben mekkora terhet viseltek az egyes városok. Ha abban reménykedtek, hogy a török kiűzése után adómentességüket visszanyerik, alaposan csalódnuk kellett. *A bécsi udvari kamara nem ismerte el érvényeseknek a hajdú kiváltságokat.* Az 1692-es összeírás tulajdonképpen célja is az adóalap felderítése volt.

A bihari hajdúvárosok önértékelését, igazuk keresését, fogékonyságukat privilegiumaik helyreállítása iránt jól tükrözi pecsétnyomóik címerképe, illetve azok következetes használata.⁴⁰ Bagamér még az úrbérrendezés idején is a hajdúvárosi, oroszlános címerét használta SIGILLUM BAGAMER körirattal. Derecske még 1749-ben is, az akkor készített pecsétnyomóján megismételte hajdúvárosi címerképét, egymással szembeforduló két oroszlán, közösen tartva a török fejjel ékesített kardot. Berettyóújfalu pecsétje minden jel szerint a 17. század végén készült, de az ágaskodó oroszlánt körbevevő felirat BERETTYO UJFALU PETSETJE 1607 köriratot visel. Azaz tudatosan utalnak vissza az általuk dicsőnek tartott korszakra, a hajdúvárosi kiváltságok korára.

Hajdúbágyosnak a pecsétnyomója 1641-ből ismert, címerképe; egymással szembeforduló két oroszlán fecskefarkas hadilobogót tart. Az Eszterházyak hiába tiltották be, az 1848-ig használatban volt. Kaba címerképe a hajdú vitézséget tükröző elemeket mezőgazdaságiakkal egészített ki, köriratában viszont felvette a hajdú előtagot (HAIDU KABA). Pecsétnyomója 1705-ben készült.

Rendkívül érdekes Komádi esete. Itt két pecsétnyomóról van tudomásunk. Az egyik 1641-ben készült, amikor a hajdúvárosi jog kérdéses nem lehetett. Ennek címerképe a közönséges katonai vitézséget mutató kardot tartó, jobb kar, a kard hegyén török fejjel. Amikor a 17. század végén jogaik kétségessé váltak, ugyanezt a címerképet (és évszámot) megismételték, a köriratot viszont kiegészítették a hajdú szócskával (SIGILLUM OPPIDI HAID KOMADI 1641)

Mikepércs 1700-ban készült pecsétnyomója a közönséges katonai erényeket hangsúlyozza. Első leírója, Gyalókay Lajos szerint körirata „1700. MIKE PÉRCSI PE-

³⁹ Berettyóújfalu hajdú lakosai pl. már az 1692-i összeírás szerint is, Várad visszavétele után tizedet adnak az uralkodónak, és kilencedet a váradi püspöknek. Mezösi 1943. 210.

⁴⁰ A címerekre lásd: Nyakas: 1991.

CSÉT””. A páncéllal fedett kar törökös szablyát tart, vésetét Gyalókay gyönyörűnek mondja.

Sáránd 1694-ben készült címeres pecsétnyomója támadó állásban lévő hajdúvitéz, Tépe város 1627-ben készült pecsétnyomója páncélos jobb kar török fejfel, és hadilobogóval. Ezt a későbbiekben is következetesen használták.

Szalonta a Bocskaitól kapott címerképet használta az Eszterházyak minden tiltakozása dacára, akik a városra egy megbékélést szimbolizáló új címerképet akartak erőltetni.⁴¹ Váradszentmárton címere vágatató lovas, Nagyürögd címerképe kucsmás magyar vitéz, a közönséges hadi elszántság jelenként. Mezősas címere kiterjesztett szárnyú sasmadár, jobb karmában egyenes kardot tart. Részint beszélő címer, részint a nemesség jelzése is. Gáborján címerképe jobbjában kardot tartó magyar vitéz, baljában török fejfel tartva. Körirata NEMES GABRIANI PECSETI. Ennek legkorábbi, általunk ismert lenyomata 1697-ből való, ekkortájt készülhetett maga a pecsétnyomó is.

Sarkad város címerképe áttételesebb, fiókáit tápláló pelikánmadarat ábrázol, amely református egyházunk kedvelt szimbóluma is. Ebben az értelemben a hitbéli és tényleges áldozatkészség jelképe.

Mikepércs hajdúváros címerének elkészíttetése 1700-ban tehát jól beleillik abba a nagy folyamatba, amellyel a bihari hajdúvárosok az új társadalmi-katonai-politikai változások közepette védeni próbálták maradék kiváltságaikat.⁴² Sikertelenül. Valamennyien földesúri fennhatóság alá kerültek, nagy részük az Eszterházyak derecskei uradalmához, míg Mikepércs, Tépe és Bagamér a váradi káptalanhoz.

A települések a jogvesztésbe érhetően nehezen vagy egyáltalán nem törődtek bele. 1768-ig lényegében birtokper folyt az uradalom és a települései között. Ennek hajtóerejét a derecskei uradalomhoz került települések jelentették, *mindenekelőtt Nagyszalonta*. Ekkortól szélesedett ki a hajdúszabadság visszaszerzésére is, s ezzel ha úgy tetszik, országos kitekintést és jelentőséget kapott. A pereskedés célja elvben a hajdúnemesi jogok helyreállítása lett volna, de ebben maguk sem hittek, Abban viszont igen, hogy a Jászkunság példájára – tehervállalással – megszabadulhatnak földesuruktól. A nagy per célja végeredményben a jászkun redemptio mintájára egy öngazgató nemesi kerület létrehozása, amely földesurától magát megváltva, saját belső igazgatósát megszervezve, s erre a nagyfokú autonómiára támaszkodva teljesíti az országgal szemben kötelezettségeit. Az 1790-es országgyűlés idején ehhez a mozgalomhoz csatlakozott

⁴¹ Rozvány: 1870. 62. 1762-ben „vették el Szalontától a Bocskay által adományozott címet s adták helyette a zöldfa fölött csőrében olajágat tartó galambot”.

⁴² Mikepércs hajdúvárosi címerét közli: Gyalókay: 1872.

a három, a váradi káptalan tulajdonába került helység, *Mikepércs*, *Tépe* és *Bagamér*.

Nem véletlen, hogy 1848 őszén, amikor a nemzet önvédelmi harcának megszervezése terítékre került, Sillye Gábor, akkor Hajdúböszörmény város országgyűlési képviselője, hamarosan a hajdúvárosok kormánybiztosa, engedélyt kapott arra, hogy a tulajdonképpeni Hajdúkerületen kívül toborozhasson a bihari „követelő” kishajdúvárosokban is, valamint Kismarján.⁴³

A bihariak hajdú-tudata ekkor még olyan szinten és fokon volt, hogy a dicső hajdú múlt emlékeire érdemes volt hivatkozni, s nem is eredmény nélkül. Sillye Gábor toborzótisztjeinek nagyszalontai látogatását, toborzásuk emlékét őrzi az akkor nagyszalontai nótárius *Arany János* egyik legszebb toborzóverse, a *Beállottam a Bocskai csapathoz* kezdetű.⁴⁴ Arany, aki magát hajdú ivadéknak tartotta, kötelességének érezte a szabadságharcot a hajdú múlt tudatos ápolásával is felvállalni.

Mikepércs hajdújoga, a település egykori kiváltságolt helyzete tehát olyan tudati tényezőnek bizonyult, amely a magyar történelem nagy fordulópontjainak idején mindig előkerült mint a nemzethez való tartozás jelképe és saját helyzetük javításának eszköze.

Irodalom

BARTA Gábor – FEKETE NAGY Antal
1973 *Parasztháború 1514-ben*. Bp.

BETHLEN Farkas
2002 *Erdély története. II. k.* Budapest–Kolozsvár

CZIGÁNY István
2004 Katonai szolgálat és a társadalom militarizációja. *Hadtörténeti Közlemények*. 127. évf. 4. sz. 1216–1217.

CZIMER Károly
1891 A szegedi veszedelem. *Hadtörténeti Közlemények*. 4. évf. 243–264.
1893 Temesvár megvétele. 1551–1552. *Hadtörténeti Közlemények*. 6. évf. 15–71.

CSÁSZÁR Edit
1932 *A hajdúság kialakulása és fejlődése*. Debrecen, 1932

⁴³ Nyakas: 1980. 73. Uő: 1980. 73.

⁴⁴ Nyakas: 1994. 80–91.

FÉNYES Elek

1851 *Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és pusztá, betürendben körülményesen leiratik.* Pest

GYALÓKAY Lajos (ifj.)

1872 Bihar vármegyei régi magyar községpecsétetek. *Századok* 1872. 278.

JAKÓ Zsigmond

1940 *Bihar megye a török pusztítás előtt.* Bp.

KOMÁROMY András

1894 Rhédey Ferenc, váradi kapitány. *Hadtörténeti Közlemények*. 7. évf. 1–19., 170–190., 322–346., 424–468.

1900 A szabad hajdúkra vonatkozó levelek és okiratok. *Magyar Történelmi Tár.* Új folyam 1. 246–264.

1910 Nagy András hajdúgenerális halála. *Hadtörténeti Közlemények* 11. évf. 148–164.

LUKINICH Imre

1918 *Erdély területi változásai a török hódítás korában.* 1541–1711. Bp.

MAKAY Dezső

1887 Két régi család. II. A mike-pércsi Pérchy család. *Turul.* (A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye) 5. évf. 3. sz. 125–130.

MEZŐSI Károly

1943 *Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében (1692).* Bp.

MOLNÁR Ambrus

1992 Bajom földesurai a XVI. század második felétől. In: Ujváry Zoltán (szerk.): *Biharnagybajom története és néprajza.* Debrecen. 121–137.

MÓDY György

1973 Adatok a bajomi vár tartozékainak történetéhez. In: Bencsik János (szerk.): *A Hajdúsági Múzeum Évkönyve I. Hajdúböszörmény.* 49–60.

NAGY László

1985 „Megint fölszánt magyar világ van ...” *Társadalom és hadsereg a XVII. század első felének Habsburg-ellenes küzdelmeiben.* Bp.

1988 *Tündérváros fejedelme, Báthory Gábor,* Bp.

NYAKAS Miklós

- 1980 Sillye Gábor – a szabadságharc kormánybiztosa, a Hajdúkerület utolsó főkapitánya. 1817–1894. *Hajdúsági Közlemények* 7., Hajdúböszörmény
- 1984 *A hajdúk letelepítése Böszörményben*. Hajdúböszörmény
- 1991 Hajdú-Bihar megye címerei. *Hajdúsági Közlemények* 16. Hajdúböszörmény
- 1994 Beállottam... Arany János toborzó verseinek történeti háttéréhez In: Nyakas Miklós (szerk.): *A Hajdúsági Múzeum Évkönyve VIII*. Hajdúböszörmény. VIII. 80–91.
- 2000 A mai Hajdú-Bihar megye és jogelődjének története a hajdúk letelepítésétől a közelmúltig In.: Angyal László András (szerk.): *Hajdú-Bihar évszázadai*. Debrecen 67–75.
- 2003 *Hajdúkerületi statútumok 1696/8 – 1844*. Studia Oppidorum Haidonicalium X. Hajdúböszörmény.
- 2006 *A bihari kishajdú városok története*. Debrecen

RÁCZ Anita

- 2007 *A régi Bihar vármegye településneveinek történeti-etimológiai szótára*. Debrecen

RÁCZ István

- 1969 *A hajdúk a XVII. században*, Debrecen

ROZVÁNY György

- 1870 *Nagyszalonta mezőváros történelme. Tekintettel a derecskei uradalomhoz tartozó egykori hajdúközségek viszonyaira*. Nagyszalonta, 1870.

SZAMOSKÖZY István

- 1880 *Szamosközy István történeti maradványai*. Bp.

SZAKÁLY Ferenc (közread.)

- 1986 *Bernardo de Aldana Magyarországi hadjárata (1548 – 1552)* Fordította Scholz László. Bp.

SZENDREY István

- 1971 *Hajdúszabadságlevelek*. Debrecen
- 1980 A bihari-berettyóújfalui hajdúk. In: *Tanulmányok a magyar nép történetéből*. Debrecen. 61–72.
- 1981 A bihari-berettyóújfalui hajdúk. In: Varga Gyula (szerk.): *Berettyóújfalu története*. Berettyóújfalu. 221–227.

SZILÁGYI Sándor

- 1867 *Báthory Gábor fejedelem története*. Pest

SZŰCS Sándor

2008 A bajomi vár. In: Szűcs Sándor: *Alföldi históriák*. Túrkeve. Alföld 8. kötet

TAKÁTS Sándor

1900 Hajdú. *Nyelvtudományi Közlemények*, 30. kötet. 348–350.

1908a Hajdú, haramia és martalóc. *Akadémiai Értesítő* 19. kötet. 320–333.

1908b *A magyar gyalogság megalakulása*. Bp.

1915 Régi pásztornépünk élete. In: *Rajzok a török világból*. Bp. 1915. 259–354.

VARGA Antal

1971 Csuka Sámuel a „néplázasztó”. In: Módy György – Orosz István – Dankó Imre (szerk.): *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve*. Debrecen. 239–248.

VARGA Geiza

1882 *Hajdú megye leírása*. Debrecen, 1882

VERESS Endre (közread.)

1918 *Báthory István lengyel király udvari számadáskönyvének magyar és erdélyországi adalékai' (1576–1586)*. Bp.

Felhasznált források

CJH Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. Millenniumi Emlékkiadás. 1000–1868

EOE Erdélyi Országgyűlési Emlékek. (Monumenta comitialia regni Transylvaniae, 1540–1699. I–XXI. Bp, 1875–1898.)

MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

F 1 Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára

EL Rep. 33. F. D. No. 234. Eszterházy család levéltára Repository. 33. Fasciculus. D. Numero 234.

MNL HBML

Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára

MUO Mohács utáni oklevelek

Miklós Nyakas

The Hajduk (“hajdú”) town Mikepércs

Mikepércs, a village nearby Debrecen doesn't seem to emerge from the hundreds of similar settlements in Hungary. However, this village – similarly to others – has unique characteristics. An exceptional feature of Mikepércs is being a Hajduk town, therefore its local history is a retrospection of the challenging bloodsheds and destructive periods of Hungarian history. We have to bring up that Mikepércs as a place owned by common nobility proved to be some sort of a source of Hajduks.

Settlement of Hajduks in Mikepércs was somehow connected to the second Hajduk uprising. Gábor Báthory granted lands to Hajduks of Mikepércs at the very beginning of his principality, so their settlement conformed to the agreement which was concluded between Hajduks and Gábor Báthory after the end of the second Hajduk uprising. When Várád became under the control of Ottoman forces, Hajduk towns had to face with a significantly changed situation.

After taking back Várád former rights of small Hajduk towns of Bihar weren't automatically resumed, what's more, Vienna awarded them to others. By the time of the national assembly of 1790 upon the proposal of Nagyszalonta three settlements newly owned by the Várád Chapter, Mikepércs, Tépe and Bagamér joined the lawsuit launched against the lord. The aim of the lawsuit was establishing a self-governing noble district similarly to the redemption of Jászkun, which redeems itself from the lord, organizes its own government, and fulfils its obligations towards to country supported by its high level of autonomy. Unfortunately, they didn't succeed.

Miklós Nyakas *Heiduckenstadt Mikepércs*

Mikepércs, dieses Dorf nah zu Debrecen, zeichnet sich dem Aussehen nach nicht von den mehrhundert Siedlungen vergleichbarer Größenordnung in Ungarn aus. Obwohl das Dorf, wie auch die anderen, trägt Einzelmerkmale. Ein der Ausnahmecharakterzüge von Mikepércs ist das Heiducken-Wesen, als solches ist es durch einen von der stürmischen, unheilvollen Zeiten der ungarischen Geschichte geprägten, aber herausforderungsvollen und erhebenden Charakter gekennzeichnet. Wir sollen annehmen, dass sich Mikepércs, als ein Ort im Besitz des niederen Adels in irgendwelcher Form als Stelle der Beistellung von Heiducken erwies.

Die Besiedlung mit Heiducken in Mikepércs stand auf irgendeine Art mit dem zweiten Heiduckenaufstand in Verbindung. Zu Beginn seines Fürstentums begütete Gábor Báthory die Heiducken in Mikepércs, somit passte es zu der Einigung, die nach der Abrüstung des zweiten Heiduckenaufstandes und Gábor Báthory abgeschlossen wurde. Die Eroberung von Várád durch die Türken stellte eine ganz neue Situation im Leben der Heiduckenstädte in Bihar dar.

Die Zurückerobung von Várád bedeutete keine Wiederherstellung der einstigen Rechte für Heiduckenstädte in Bihar, sie wurden sogar vom Wiener Hof verspendet. Auf Antrag von Nagyszalonta zur Zeit des Landtags im Jahr 1790 schließen sich drei Orte dem Prozess gegen den Grundherrn, die in Besitz vom Stift Várád gelangten: Mikepércs, Tépe és Bagamér. Der Zweck des großen Prozesses bestand letztlich in der Erschaffung eines adligen Bezirks mit Selbstverwaltung nach dem Vorbild von redemptio, der sich von seinem Grundherrn abkauft, seine innere Verwaltung organisiert, und seine Verbindlichkeiten gegenüber das Land auf dieser hohen Autonomie gestützt leistet. All dies gelang jedoch nicht.

FÜGGELÉK

MIKEPÉRCES TELEPÍTŐLEVELE *GYULAFEHÉRVÁR, 1608. MÁJUS 26.*

Mi Báthori Gábor stb. emlékezetül hagyjuk stb. (részben némely híveink közben járására) részben pedig stb. A nemzetes és vitézlő Rosa Pál helyettes kapitány, Kovacz Péter kapitány Bako Gergely és Kozoros Miklós (hűségét és szolgálatait) amelyeket évek óta; a haza bármely ellenségeivel szemben, a haza közös üdvéért indított és vállalt minden alkalommal, továbbá egészen attól az időtől, – amikor isten kegyelméből a fejedelemség ezen fokára emeltettünk, tanúsítottak. Egész és teljes hat elhagyott jobbágytelkünket, Mike perch nevű elhagyott birtokunkon, amelyek a néhai nemzetes Zekely Jakab magjának kipusztultával reánk (szálltak) és fejedelmi jogon adományunkká lettek, teljesen Bihar vármegyében vannak és bíratnak, összes hasznaikkal és bármely tartozékaikkal együtt, (amelyek hozzájuk jog szerint és régtől stb. (tartoznak), említett Rosa Pálnak, Bacho [itt így; de a bevezető sorokban és fentebb is Bakó szerepel] Gergelynek, Kozoros Miklósnak, valamint örököseiknek és összes utódaiknak kegyesen adtuk, adományoztuk és juttattuk. És hasonlóképp az előbb mondott hat jobbágytelket, Mike Percz nevű elhagyott birtokunkon, amelyek egészen Bihar vármegyében vannak és bíratnak, akár rendes, akár rendkívüli censusaink, taksáink, hadiadóink; valamint katonai hozzájárulásunk és kamarai hasznunk fizetése; bármely jobbágyi és polgári szolgáltatások teljesítése alól, ugyanúgy szőlőiket és összes szántóföldjeiket, amelyek a hat jobbágytelekhez tartoznak, mondott Mike Perez birtokon; előbb irt Bihar vármegyében vannak és bíratnak, az évenként nekünk és utódainknak járó tizedek; kilencedek, valamint ajándékok térítése alól megnemesítjük jelen oklevelünk érvényével.

Kelt Gyulafehérvár városunkban, az Úr 1608. évének május huszonhatodik napján.

(Forrás: Szendrey István: Hajdúszabadság levelek. Debrecen, 1971.)

KÉPMELLÉKLETEK

Báthory Gábor erdélyi fejedelem, a mikepércsi hajdúk letelepítője.
Mikepércs a fejedelem egyik első hajdútelepítése

Báthory Gábor oklevele Bácsi Gáspár és János részére. MNL HBML

205

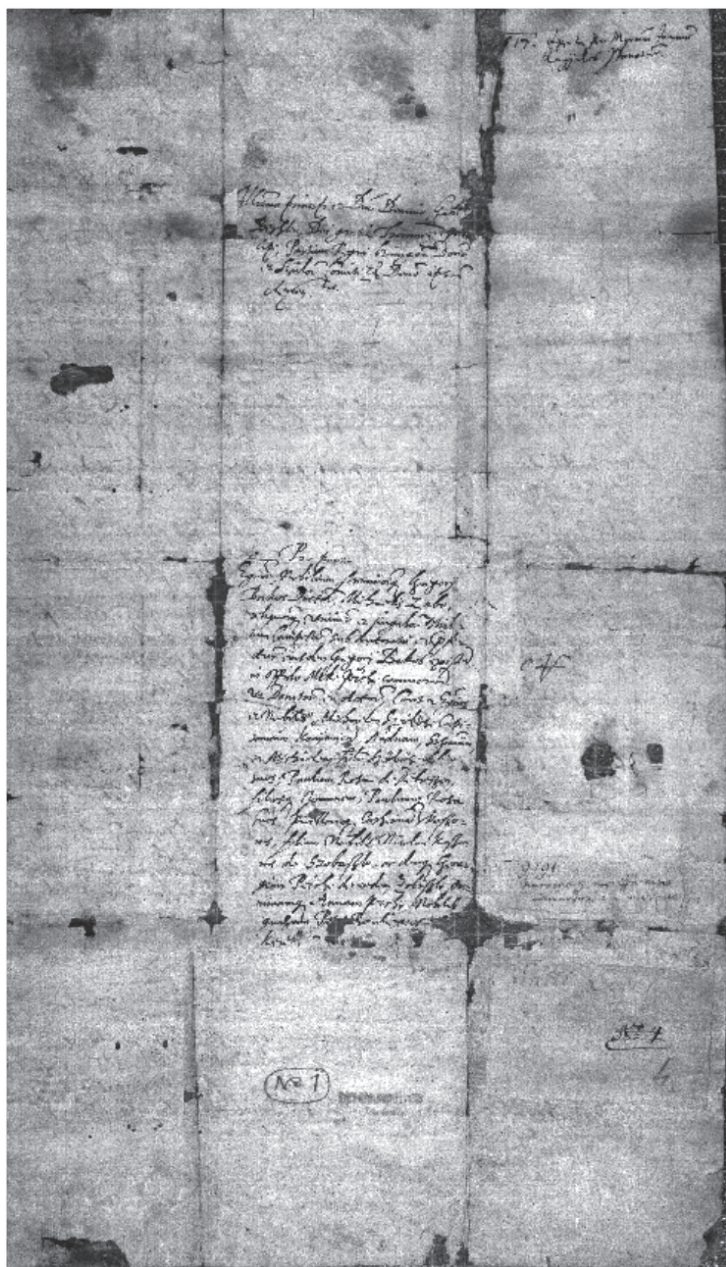
az egyházi (katholikus) és a világi (protestáns) egyházak közötti
 kölcsönös megértés és együttműködés érdekében, amelynek célja a
 közös értékek és hagyományok megőrzése, valamint a
 társadalmi béke és egység előmozdítása. A jelenlevők
 a következőket állapították meg: az egyházaknak
 szilárdan meg kell tartaniuk saját hitvallásukat és
 dogmáikat, ugyanakkor nyitottnak kell lenniük a
 más vallások iránt, és meg kell próbálniuk megérteni
 azok lényegét. A közös célkitűzés az, hogy a
 különböző vallások képviselői együttműködjenek a
 társadalmi problémák megoldásában, és hozzájáruljanak
 a hazánk fejlődéséhez. A jelenlevők elhatározták,
 hogy rendszeresen tartanak találkozásokat, ahol
 megvitathatják a közös érdekeket, és meg lehet
 állapítani a további lépéseket. A jelenlevők
 elhatározták, hogy a jövőben is folytatják a
 együttműködést, és megpróbálják elérni a
 közös célkitűzéseket.

DR. GYÖRGI JÓZSEF, a Magyarországi Evangélikusok
 Magyarországi Egyházának Elnöke, a jelenlevők
 részéről aláírta és pecsételte.

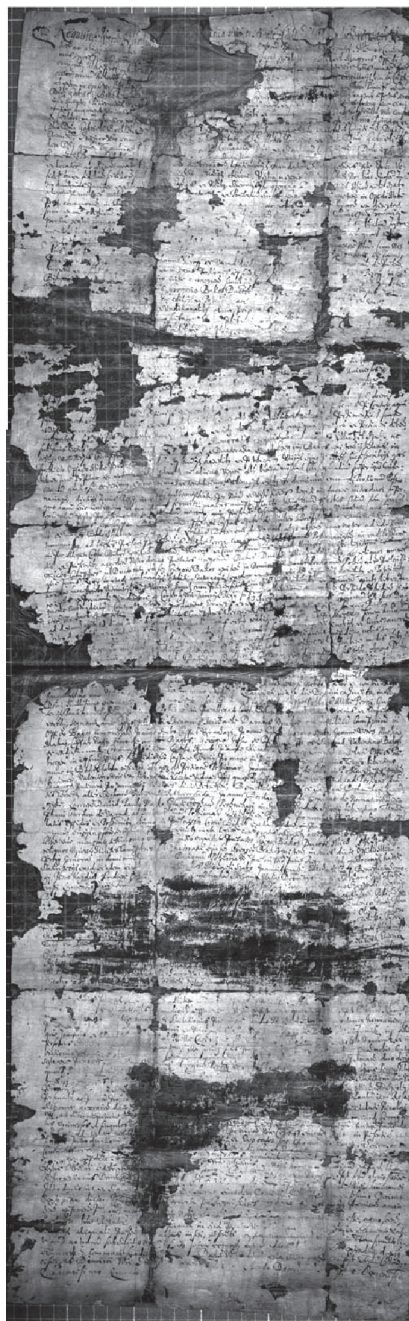
Az alábbiakban olvashatók a jelenlevők által
 megfogalmazott javaslatok, amelyek a közös
 célkitűzés érdekében szükségesek. A javaslatok
 célja az, hogy a különböző vallások képviselői
 együttműködjenek a társadalmi problémák
 megoldásában, és hozzájáruljanak a hazánk
 fejlődéséhez. A javaslatok között szerepel a
 közös értékek és hagyományok megőrzése,
 valamint a társadalmi béke és egység előmozdítása.
 A javaslatok között szerepel a közös célkitűzés
 megfogalmazása, valamint a közös lépések
 meghatározása. A javaslatok között szerepel a
 közös célkitűzés megfogalmazása, valamint a
 közös lépések meghatározása. A javaslatok
 között szerepel a közös célkitűzés megfogalmazása,
 valamint a közös lépések meghatározása.

Dr. Györgi József

A mikepércsi hajdúk telepítőlevele.
 MNL OL Gyulafehérvári Liber regius

Az előbbi okiratnak a hátoldala. A nevek a hajdúvitézek fokozott mozgását, költözését bizonyítják

A Váradi Káptalan okirata, 1644. jan. 2. MNL HBML